

Šta žene od 65+ (ne) mogu u Srbiji danas?

Tatjana Radojević

1. UVOD

Starenje je, smatra Vera Smiljanić, proces koji počinje relativno rano i traje dugo. Starost je produkt procesa starenja i krajnje individualno stanje, stoga se ne može odrediti samo hronološkim uzrastom. Bovoar u svojoj knjizi konstatuje da je savremena civilizacija izopačila shvatanje starosti stvaranjem mitova o prirodi i potrebama starih ljudi. Stari ljudi su građani drugog reda o kojima niko ne brine, a suština njihovog zanemarivanja je u tome što su oni ekonomski zapostavljeni (Smiljanić,1987).

Simon de Bovoar i Vera Smiljanić su bile približno istih godina i na važnoj životnoj prekretnici kada su napisale svoje knjige o starosti: „Starost“ i „Psihologija starenja“. U ovom životnom dobu mogle su realno sagledati svoj dosadašnji život i svoju moguću budućnost u starosti - suočene sa novom drugošću. Prethodilo im je penzionisanje koje je za većinu ljudi “vreme velikih i možda najdubljih životnih kriza” (Smiljanić 1987:136) i dug period klimakterijuma, u kome se zbivaju mnoge promene u organizmu i psihi žene (Smiljanić,1987), a pred njima je bilo poslednje doba starosti koje je za žene posebno oslobađajuće jer su celog života bile podređene svom mužu, odane svojoj deci te se sada najzad mogu posvetiti sebi (Bovoar,1986). Da bi se starija žena zaista „oslobodila“ potrebna joj je ekonomska nezavisnost. Zato, Smiljanić u svom delu ističe da je samorealizacija žena nemoguća bez boljeg materijalnog statusa koji ujedno znači i efikasniju borbu protiv starenja (Smiljanić,1987).

Obe autorke u svojim delima na sebi svojstven način dekonstruišu starost, ali ne i drugost u starosti. Možda bi se nekome ova dela mogla učinila nefeministička jer se ne bave posebno starošću žena. Međutim, iako obe knjige ne spominju odnosno retko spominju stariju ženu, ne smemo zaboraviti da su ih napisale upravo starije žene - žene na pragu starosti. Jednostavno, ove knjige su morale biti napisane upravo kao omaž starijoj ženi.

Izjava koju navodi Bovoar to i potvrđuje: „Najzad! Mogu da budem ono što jesam! Nisam Nečija žena, Nečiji činovnik: ja sam ja.” (Bovoar 1986 :259)

2. CILJ istraživanja je da utvrdi da li starije žene poznaju svoja **ženska ljudska prava**, na koji način vide svoje **potencijale i postignuća**, odnosno, da li prepoznaju eksplicitnu i implicitnu diskriminaciju nad ženama.

3. METOD istraživanja je anonimni onlajn **upitnik**¹ koji se sastoji od **7 celina** sa ukupno 65 pitanja zatvorenog² i otvorenog tipa. Upitnik se nalazi na gugl obrascima, a objavljen je na veb sajtu i fejsbuk stranici ŽSI.

Uzorak čine žene **do 70 godina** godina (2/3) – 65 godina ima 22, 66-21, 67-15, 68-15, 69-10 i 70 godina – 12 žena. Gotovo sve su iz **gradskih** sredina, najviše iz Novog Sada 45% i Beograda 22% žena (Vojvodina bez Novog Sada 18% i Centralna Srbija 10% žena). U ovom uzorku dominiraju **visokoobrazovane** žene koje su završile višu školu i fakultet, uključujući magistraturu i doktorat – ukupno dve trećine.

4. REZULTATI istraživanja

Rezultate istraživanja iznosim po tematskim celinama u šest delova: Ekonomski položaj, Socijalna zaštita, Zdravlje i zdravstvena zaštita, Svakodnevne aktivnosti, navike, potrebe, Ženska ljudska prava i Potencijali starijih žena, prema redosledu celina u Upitniku.

4.1. Ekonomski položaj

Najveći broj žena bio je u radnom odnosu (81%) i niko im nije branio da se zaposle ili ih nagovarao da napuste posao (87%). **Starosna** penzija je osnovni izvor prihoda većini žena – 86,9%. Iako primaju **natprosečnu** penziju (63% žena), svoje domaćinstvo smatraju **prosečnim** (53,3%). Više od 2/3 žena odgovorilo je da **ne štede**, a nešto više od polovine **finansijski pomaže svoju porodicu** (decu, unuke, starije članove).

¹ Upitnik smo sačinile na osnovu upitnika Slobodanke Markov (2006) i modifikovale ga za potrebe ovog istraživanja: Ana Bu, Ankica Dragin i Tatjana Radojević.

² Koristile smo prilagođenu Likertovu skalu stavova bez srednjeg nivoa „niti se slažem niti se ne slažem” čime smo htele da izbegnemo neutralne odgovore koji kod starijih žena mogu da odražavaju ne samo neznanje već i strah.

4.2. Socijalna zaštita

Samo 5 žena prima socijalnu pomoć, a kao razloge za neprimanje socijalne pomoći polovina navodi da im **nije potrebna pomoć**, dok trećina starijih žena kaže da ne ispunjavaju uslove za dobijanje pomoći. 85,8% žena **nisu povezane sa organizacijama ili udruženjima koje brinu o starijima**.

4.3. Zdravlje i zdravstvena zaštita

Svoje zdravstveno stanje žene procenjuju kao **dobro** (40% žena) i **osrednje** (36% žena).

Više od polovine žena mere vanrednog stanja zbog Kovid virusa doživele su kao **diskriminaciju** prema starijima, a da su te mere uticale na njihovo zdravlje smatra 36% žena. Najviše su brinule za **porodicu** (deca, unuci, muž, roditelji), sledi briga za **zdravlje** (sopstveno i porodice). Iskusile su **uznemirenost** (40% žena), slede strah od budućnosti (25%) i usamljenost (24%).

4.4. Svakodnevne aktivnosti, navike, potrebe

Svakodnevna aktivnost na koje žene troše najviše vremena i energije su **kućni poslovi** (69%). Slede **Gledanje TV/slušanje radija, Čitanje i Šetnja**, koje su ujedno i aktivnosti koje najčešće upražnjavaju za lično zadovoljstvo i opuštanje. Najveći deo svog slobodnog vremena žene provode **same** (31%), a najviše **strahuju** od povreda ili bolesti i nemogućnosti lečenja (75%). Ipak, većina žena svoje sadašnje stanje i raspoloženje opisuje većinom **pozitivno**: „optimizam“ oseća 41%, a „zadovoljstvo“ 21%.

4.5. Ženska ljudska prava

27% žena **ne ume da proceni**: „Da li starije žene mogu da ostvaruju svoja ljudska prava?“ Iako nešto više od polovine smatra da **ostvaruje**, skoro **SVE** dalje navode neko od najugroženijih prava starijih žena, a najviše odgovora „da se na vreme i kvalitetno **leče**“.

Na pitanje “Šta je za vas **ravnopravnost?**” žene većinom odgovaraju da je za njih ravnopravnost jednako vrednovanje njihovog **rada**, znanja i iskustva kao i vrednovanje rada, znanja i iskustva drugih osoba, kao i da imaju **vremena** za sebe te da se nikome ne pravdaju zbog toga.

Nešto više od **2/3** žena smatra da ih drugi, kao stariju ženu, **uvažavaju i ravnopravno** tretiraju, ali na sledeće pitanje: “Ako **NE**, ko i gde Vas najčešće ne uvažava?” odgovara **polovina**.

Ipak, da ih dugi **poštuju** smatra 92% žena.

Na pitanje „Šta mislite da Vam je danas, kao starijoj ženi, onemogućeno ili uskraćeno?” većinom odgovaraju da su materijalno uskraćene (**niske penzije**), zatim da su onemogućene da **rade**, i da otežano ostvaruju prava iz **zdravstvene zaštite**.

4.6. Potencijali starijih žena

Uglavnom smatraju svoju **decu odnosno porodicu** svojim najvećim životnim uspehom. Kao svoj konkretni potencijal žene ističu na prvom mestu posedovanje **znanja**. Ipak, 68% smatra da se njihove mogućnosti, potencijali i sposobnosti **koriste taman koliko im odgovara**.

Najčešća neostvorena želja žena su **putovanja**, upoznavanje drugih ljudi, krajeva, običaja, itd. Ovu želju nisu ispunile prevashodno iz **finansijskih** razloga, zatim zbog porodice, nedostatka vremena, ali i zbog posla. Ovo su ujedno i razlozi neispunjenja drugih želja.

5. ZAKLJUČAK

U istraživanju same žene zaključuju da se prema starijim ženama drugačije postupa **zbog njihovih godina i zato što se još uvek nisu izborile za ravnopravnost**. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju:

- **ambivalenost** u stavovima žena o ostvarivanju ljudskih prava, uvažavanju i poštovanju starijih žena (diskriminaciji) i o potencijalima koje poseduju,
- set kontrolnih pitanja otkriva da žene prepoznaju diskriminaciju nad grupacijom starijih, ali ne u potpunosti i diskriminaciju nad ženama (pitanja sa naglašenim tekstom velikim slovima „starije žene“).
- Iako imaju **natprosečnu** visinu penzije, rezultati potvrđuju da im je najveći problem nedostatak materijalnih sredstava.
- Nameće se zaključak da bi žene radile ili rade samo da popune budžet.
- Odeljak o potencijalima potvrđuje da žene ne prepoznaju oblike implicitne i eksplicitne diskriminacije koji su toliko patrijahalno ukorenjeni da ih ni ne uočavaju.

6. PREPORUKE

Rastuća grupacija starijih žena može i mora postati svesna da dobija **društvenu moć**³.

Starije žene treba da znaju da imaju **pravo** da očekuje kvalitetno i odgovorno društveno ponašanje. Ali takođe treba da znaju i na koji način da do njega dođu.

Transformacija položaja starijih žena treba da bude aktivno delovanje „od dole“, od samih žena koje najbolje poznaju svoje stanje, okruženje, uslove i okolnosti u kojima se nalaze, podsticanjem sopstvenog aktivnog uključenja u društvene tokove.

Uloga **OCD** da pomognu ženama (edukovanjem i organizovanjem) da postanu inicijatorke promena koje žele za sebe.

Literatura:

Bašaragin, Margareta (2020), prikaz Simon de Bovoar (1986), *Starost*, Bigz, Beograd, I tom 334 str, II tom 378 str (neobjavljen tekst).

Bovoar , Simon de (1986), *Starost*, Bigz, Beograd.

Smiljanić, Vera (1987), *Psihologija starosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

³ Udeo starijih žena u celokupnoj populaciji 1973. godine iznosio je 4,5%, 2011. godine preko 10%, a projekcija za 2040. godinu je preko 16%. Izvor RZS.